

ДО ІСТОРІЇ ПОШИРЕННЯ У ЄВРОПІ ПЕРЕКАЗІВ ПРО КНЯГИНЮ ОЛЬГУ

* Текст надруковано в авторській редакції

Побутування упродовж віків розповідей про княгиню Ольгу та її родину в Північній та Західній Європі могли спричинити дві обставини. Це, насамперед, культивування давнього варязького епосу, постало ще в X столітті. Адже норманам, напевно, було важливо зберегти героїчні оповіді, пісні про своїх видатних одноземців. Таких, як Олег/Гельгі, правитель малознаної для цієї частини Європи країни, який закінчив своє життя в далекій Перській державі. Чи його донька Ольга/Гельга, правителька Руської держави.

Повторне привнесення цього, в значній мірі, вже руського епосу на двори європейських правителів могло відбутись через поріднених з ними князів Київської держави. Таку традицію годилося культивувати в середовищі їхніх нащадків, в жилах яких текла вже кров загадкових східноєвропейських володарів.

Вшанування Ольги на давніх українських землях, правдоподібно, розпочалося вже за часів Хрестителя Руси Володимира Святославовича, який переніс поховання баби до збудованої ним Десятинної церкви. Продовжив цю батькову справу Ярослав Мудрий, новий культ став одним зі складових чинників твореної ним історії Київської Церкви. Адже, як сказано у найдавнішому нашому літописі «Повісті временних літ», «ѡць бо сего Володимиръ землю разора и оумалчи, рекше крѣпниємъ просвѣтивъ, сии же Ярославъ снѣ Володимиръ насѣа книжними словесы срѣца вѣрныхъ людиѡ»¹.

Славний прабабі Ярослав Мудрий присвятив цикл фресок на сходових вежах збудованого ним київського Софійського собору². Знаковим є також іменування князем одного сина Ігорем, на честь свого прадіда та чоловіка Ольги. Не виключено, що він назвав Ольгою-Оленою і якусь зі своїх доньок, яка померла в дитинстві. Інший син київського правителя отримав християнське ім'я Ілля, вочевидь, на честь святого пророка, покровителя «русських» варягів, які мали в Києві вже 945 р. Святоїллінський храм³, або ж навіть на честь князя Олега (про це згодом).

Поширенню нашого епосу у Західній та Північній Європі могли сприяти доньки Ярослава Мудрого. Насамперед, це Анна Ярославівна († після 1075), дружина французького короля Анрі I. Окрім пошанівку до своєї прапрабаби в цьому певну роль могла відіграти і схожа доля жінок. Обидві вони були при своїх синах регентами, і то досить політично активними. І особи з оточення королеви могли спричинитись до закорінення у Франції родинних легенд про княгиню та її батька Олега (вже як Ож'є Данця, про що детальніше згодом). Так, у складі посольства Анрі I до Києва, яке привезло 1049 р. королю доньку Ярослава Мудрого, був єпископ

міста Мо (Меах) Готьє Савеір (Gauthier Saveyr). Деякі дослідники вважають, що він же став сповідником Анни⁴. Субдияконом в цьому місті і в цей же час служив Фульк з Бове (Fulcoius Belvacensis, Meldensis). Він відомий своїми епітафіями синові Анни Філіпу I, згаданому єпископу та нібито похованими у м. Мо Ож'є Данцю та його товаришеві Бенедикту⁵. Посереднім підтвердженням поширення цього епосу через Анну Ярославівну та її оточення може бути і таке. У переважній більшості легенд Ож'є виступав сучасником Карла Великого (†814). Однак зберігся варіант, в якому цей герой ще два століття провів зачарованим на острові Авалон. Повернувшись, він зажив великої слави і при дворі короля Філіпа I (сина нашої княгині).

Оповіді та пісні про княгиню Ольгу могли популяризувати і рідні сестри Анни. Так, пам'ять скандинавів про варяга Гельгу могли відновити та підживлювати Єлизавета Ярославівна та її чоловік Гаральд Сігурдсон, відомий воїн і не менш знаний поет-скальд⁶. Його військове життя було схожим на життя князя Олега. У складі руського експедиційного корпусу допомагав грекам в Малій Азії, Сицилії, Африці та Італії. Взяв участь 1043 р. в морському поході на Константинополь русинів та варягів, який навіть в деталях був схожий до невдалої спроби князів Ігоря та Олега захопити грецьку столицю 941 року.

Після еміграції при дворі Ярослава Мудрого Гаральд посів норвезький престол. Як і сестри, київська княжна Єлизавета не стояла осторонь політики. Деякі дослідники стверджують, що задля укріплення позиції сина Олафа на норвезькому троні, вона одружилась з данським конунгом Свенном II. Можливо, саме їхньою дитиною була Олена-Гунгльда⁷. Мати могла назвати її на честь Ольги-Олени. Друге ж ім'я схоже до того, яке носила княгиня Ольга у німецьких переробках нашого епосу – Гільдегунда, Гельгунда. Інші історики дотримуються погляду, що Єлизавета Ярославівна не одружувалась зі Свенном II⁸. За це могло б говорити і встановлене тепер їх близьке кровне споріднення, через Олега.

Регентшою при малолітньому сині Шоломоні була Анастасія († між 1074 і 1094 рр.), вдова угорського короля Ендре I⁹. Завдяки ній епос про славу прапрабабу королеви міг закорінитись в Угорщині. Тут доречно нагадати німецьку поему XIII-XIV ст. про Вольфендітріха. Її герой по дорозі з Єрусалиму заїхав до країни «диких русів», до міста Бюдена (під яким в цій пам'ятці, правдоподібно, фігурував Буда, частина сучасного Будапешта). Там він одружився з донькою тамтешнього володаря Бєляна (її реальним прототипом була матір Ольги)¹⁰.

На користь гіпотези про поширення в Західній Європі епосу про рід княгині Ольгу через доньку Ярослава Мудрого та їх нащадків говорить така обставина.

В тамтешніх переробках наших легенд фігурують антропоніми, які виникли не на первісній основі імені батька святої – Гельгі, а вже на їх руських літописних та спічних варіантах: Олег=Вольга=Ілля. Тому скандинавський герой це – Odd, Holger, німецький – Helias, французький – Ogiel.

Угорський варіант «Ольжиного» епосу розповсюдився на Балканах, трансформувавшись в сербських піснях (де фігурує Біла Марія)¹¹. У болгарській колядці про сватання молодця присутній кін, що дихає вогнем і підпалює місто Будинград (алюзії до згаданих у нашому літописі коня Олега, носія смерті, та помсти Ольги вогнем мешканцям Іскростеня)¹².

До слова, дей шлюбний сюжет, ще без казкових напорувань, широко присутній у східних слов'ян, зокрема, у білоруській пісні фігурує Білий Цар¹³. В українських колядках герой силоміць бере за дружину доньку правителя міста, погрожуючи його знищити. Для нашого дослідження важливим є той факт, що тут серед інших поселень¹⁴ фігурують Виш-город (резиденція і приватне місто княгині Ольги), Біл-город (столиця Білого Царя), Цар-город (правдоподібно, не Константинополь, а столиця держави), Львів.

«Ой піді Львовом на оболоні»¹⁵

Там N.N. коником грає...

Під Львів ступає, лук натягає,

Лук натягає, на Львів пускає...

Причину облоги міста роз'яснює вступ до іншої колядки:

«Ой уві-Львові на оболони

Збирається війна, вся їх рівня,

Захотіли вони царя звоювати

Царя звоювати, царівну узять...»

Героєві подарували «миску червоних», «коника», але врятувати місто вдалося лише віддавши «панну молоду»¹⁶.

До слова, як останньо з'ясувалось, Львів багатий на «Ольжину» традицію. Давні перекази про її чоловіка Ігоря пов'язувались з розташованими на околиці міста Чортовими скелями (одна з героїнь носить ім'я Будислава) та с. Кам'янополем¹⁷. Частина передмістя Головско в одному документі з 1497 р. названа Olhowsko¹⁸. Натомість найвища гора Львова – на якій в X–XI ст. було поселення¹⁹, а від середини XIII ст. княжий замок – у середині XVII ст. іменується як Бідель. Одна ж її тераса, розташована над давнім містом, називалась Будельнищею²⁰.

У першооснові вищезгаданих сюжетів йшлося про реальне одруження на початку X ст. батька св. Ольги – Олега (Гельга) з донькою правителя Русі Будимира²¹. В спічних пам'ятках Європи, які виникли на цьому історичному підґрунті, фігурують правитель держави, його донька, облога міста.

І з самою княжною Ольгою були пов'язані не менш драматичні любовні сюжети. Перший – що вона була закладницею в якогось правителя (або віддана насильно за нього?) і втекла від нього (з коханим). Другий – княгиня відмовила комусь у любові / шлюбі. За легендами, вона виповіла «словесно» князю Всеволоду²²,

князю Ігореві та імператорові Костянтину. Або ж втікала і оборонялась в городі, як у випадку з Багієм та Буняком пліснеських легенд²³. Тут історія Ольги схожа до шлюбних колізій її матері.

Далеке віддуння цих сюжетів знаходимо в епосі Франції, насамперед, у присвяченому Гійому Оранському циклі. Героїнею поеми XII ст. Герберта Ле Дюка «Фульк з Канді» виступає мусульманка прекрасна Ганіта (la belle Ganite)²⁴. Поряд з арабськими та перськими реаліями того часу, в творі мова йде про успадкування Ганітою Русі та «аморавів»²⁵ (як встановлено, Будимир, батько другої дружини Олега, панував на землях колишньої Моравської держави та Русі²⁶). За відсутності батька, вона здала франкам місто Кандію на грецькому острові Криті, охрестилась. Остання обставина пов'язує цю епічну пам'ятку вже не так з матір'ю Ольги, як з нею самою.

На мій погляд, перенесення дії нашого епосу у Візантію сталось через подібність двох пар топонімів. У давній європейській книжній традиції Скандинавія відома як Scandia²⁷. Натомість після захоплення 1204 р. Венецією м. Іракліона на Криті його перейменували на Кандію (Candia). А назва мусульманської держави альморавідів в Магрибі та арабській Іспанії (середина XI ст. – середина XII ст.) дуже схожа до Моравії.

На перший погляд ім'я героїні – Ganite – цілком випадково потрапило до поеми. Проте у німецькій поемі «Розенгарген» (1295 р.) згадується Harnit von Riuzen. Його дослідники ідентифікують з таким персонажем як Pias (Elias) von Riuzen, тобто, з Іллею Муромцем²⁸, прототипом якого був реальний князь Олег. Але і це ще не все. За норвезькою «Тідрісагою» (бл. 1250 р.), батьком ярла Греції Іллі (Олега) був король Гертніт, «правитель Русіянда (Русі чи о.Рюгена? – І.М.), більшої частини Греції та Угорщини». Ярл мав синів Гертніта та Гірдіра, доньку Гільдегунду (Ольгу)²⁹. Виглядає, що в переробках первісного «Ольжиного» епосу, ім'я батька Гельга/Олега – Гертніт – переходило як на нашого князя, так і на його доньку.

У написаній 1075 р. хроніці Адам Бременський згадав розповідь данського короля Свейна II про свого предка короля Гельга (Heiligon) – «мужа любимого народом за свою справедливість і святість». Після нього тамтешній трон захопила шведська династія³⁰, втримуючи його до 940-х років. За гіпотетичними розрахунками істориків, правління Гельга припадало на 891 – 900 роки. Омелян Прицак припустив, що потім він перебрався на Русь³¹. Судячи з «Тідрісаги», руський князь Гельгі / Олег міг доводитися згаданому королеві онуком, і була ще еміграція данських правителів на землі сусідів, полабських слов'ян.

Мало того, наш Олег міг певний час перебувати на власне «чеських» землях. Прізвисько билінного Іллі Муромця / Моровлянина, яке засвідчувало пов'язаність Гельгі з Моравією, могло виникнути за двох обставин. Через те, що Олег володів Пліснеськом (і всім Підкарпаттям), яке раніше входило до Великої Моравії. Або перед тим він ще й панував на власне «чеських» землях. Моравські шляхтичі Жероїни вважали, що їх протопла-

тою був руський князь Holek (Olgus), який під натиском угорців покинув тамтешній престол³². Посереднім підтвердженням такої філіації може бути вживання у цьому роді протягом століть імені Будислав. Його перша частина аналогічна першій частині імені Будимир, яке носив тесть Гельми / Олега. Друга ж частина антропоніма –слав, була популярна серед представників нашої династії, прямо споріднених з чехинськими – Святослав Ігорович, через мамину матір, та Ярослав, Вишеслав, Святослав, Мстислав, Станіслав, Судислав Володимировичі через двох матерів-чехиць³³.

У цьому зв'язку потрібно звернути увагу на таке. В східному джерелі «Країни світу...» (938 р.), при описі руських еліт згадано «серед них групу з Моравот»³⁴, тобто впливовий клан вихідців з теренів Моравської держави.

Ім'я французької героїні – Ганіта – має певну звукову подібність до імені мекленбурзької правительки Антонії (Ганіта > Аніта > Антонія). Створена у цій німецько-слов'янській землі 1716 р. ода та коментарі до неї³⁵ розповідають про те, що «вендо-ободритський принц Міцислав (Біллунг), взяв за дружину руську принцесу Антонію...», був одружений на доньці руського князя зі Пскова»³⁶. Біллунг згадується джерелами XII–XIII ст. як легендарний ободритський правитель другої половини X ст.³⁷, який панував на о.Рюгені та землях по річках Везелі та Ельбі. Визначення – «донька руського князя з Пскова» – найбільше підходить до нашої княгині Ольги³⁸. Псковська княжна з чужим руським ономастиці іменем Антонія невідома ні історичним джерелам, ні пам'яткам епосу. Тобто, маємо тут випадок переходу імені (вже епічного) матері Ольги, на неї саму. Випадає на те, що цей вже дуже перероблений місцевий переказ зафіксував одруження князя Олега на доньці якогось полабського правителя.

Трансформоване ім'я Ольжиної матері, певні деталі (Русь, Греція/Русь, гресцький імператор), певні мотиви, епізоди дозволяють атрибутувати фрагменти нашого епосу і в низці ісландських саг.

Ім'я Ганіта / Гартніт, близьке до імені героїні Гратіани в «Сазі про Дамусті» (бл. XIV ст.). Її герой таємно любив доньку грецького короля Гратіану, надзвичайно мудру і гарну, «як лілія»³⁹. Відшвиваючи спершу всіх женихів⁴⁰, вона згодом погодилась на шлюб з королем саксонців Йоуном. Однак закоханий в принцесу велет Альгей (Alheimr, Вишемир?-І.М.) спровокував убивство Йоуна, прислав героїню. Дамусті у поєдинку переміг велета і той повернув Гратіану до життя. Врешті молоді одружились. Убивство саксонського короля батько вибачив Дамусті; той згодом успадкував його престол.

Перелицьоване ім'я Гратіана можна побачити в антропонімі Грека, імені героїні «Саги про Гіббона» (XIV ст.). Ця донька короля Греції обрала собі за чоловіка французького принца Гіббона. Однак згодом її батько змусив його повернутись на батьківщину. Там Гіббон дізнався про королеву Індії Флоренцію, з якою захотів одружитись. Однак діва-воїн поставила йому низку умов. Зокрема, серед інших випробувань він провів поєдинок з велетом-охоронцем Індії. Флоренція, не

бажаючи виконувати обіцянку, зі своїми приближеними розбила військо Гіббона. Однак згодом вона його таки прийняла і в них народився син⁴¹. Через рік Гіббон повернувся до Греки. Вирісши, Ескопарт поклявся вбити батька, який не дав йому спадкових земель і відповідного суспільного положення. Після поєдинку вони замирились. Ескопарт отримав корону Франції і Греції.

Сюжет битви героя з сином з такою ж мотивацією і від дружини-поляниці (амазонки) є в одному варіанті біліни про Іллю Муромця. Нащадок богатыря називав себе «я сын сиверской страны (западных стран) да Золотой Орды, да есть девицы Сиверяничны»⁴². Зрозуміло, що згадка про татарську державу тут недоречна, бо вона розташовувалась ніяк не на захід від Руси. Малоімовірно, що малось на увазі давньоукраїнське плем'я сиверян чи одноіменне, яке проживало при Дунаї⁴³. Правдоподібно, що в оригінальному епосі йшлося про перший шлюб Олега з представницею якогось з північноєвропейських племен, германського чи слов'янського. В часи Адама Бременського навіть вірили в існування на побережжі Балтійського моря «Країни жінок»⁴⁴, а у давньому скандинавському епосі мотив дів-воїнів був досить поширений⁴⁵.

В «Сазі про Ремунда» героїня носить перероблене ім'я княгині Ольги/Елени, а не як очікуване за сюжетом ім'я матері. Ремундові приснилась прекрасна принцеса Еліна, яка з ним обручилась. Прокинувшись та побачивши на пальці перстень, він почав її всюди розшукувати. Переміг у поєдинку велета Ескопарта. Закохана в героя принцеса Розамунда намагалась заставити його одружитись з нею. Її батько з військом навіть напав на Ремунда. Потерпівши поразку, король пропонував Ремундові золото, срібло, частину держави і руку доньки (так само, як в цитованих вище українських колядках)⁴⁶.

Говорячи про фрагменти первісного «Ольжиного» епосу в північноєвропейських пам'ятках, варто пригадати і «Сагу про Грінга і Трюгві» (XIV ст.). Грінг з дитинства виховувався з Брунгільдою, донькою руського конунга Гертрюгга (згадаймо ім'я Гертніт з «Тідрікса-»). Згодом він став королем Греції⁴⁷.

Схожість імен, поряд з іншими ознаками, дозволяє об'єднати епічні пам'ятки досить віддалених між собою регіонів. До «антропонімічного ланцюжка» Ганіта – Гартніт (Гертніт / Ортніт⁴⁸) пасує також ім'я Гарке. В німецько-слов'янському епосі існує цикл оповідей про велетню Фрау Гарке, яка часто тотожна іншим героїням⁴⁹, Голді (королеві неба⁵⁰) та Фрау Голле. Ім'я останньої не тільки співзвучне з іменем нашої княгині. В німецькому та західнослов'янському епосах вона іноді перебуває в підземеллі разом із володарем країни. Той упродовж сотні років чекає, коли зможе вийти і допомогти своєму народові у тяжку для нього годину⁵¹. Цей сюжет повністю співпадає з сюжетом однієї з пліснеських легенд про цариппо Єлену та королевича, який також чекав під землею на свої відповідний час⁵².

Отож, серед легенд, зібраних в околицях м. Камерна на давніх землях західнослов'янського племені гаволян, цікавими для нас можуть бути наступні.

«У давні літа в околицях Камернських гір жила

Фрау Гарке, яка мала свій дім на камені на горі (горі Гаркенберг). Була вона велетшою і дуже сильною. Одного разу вона взяла до свого фартуха селянина з волами, аби потім з ним гратись. Але коли вона прийшла до свого багька, той наказав віднести його назад: «Бо якщо той малий не зможе орати, то ми великі тут на горі не зможемо пекти хліб»⁵³.

Народна легенда розповідала далі, що через вирубку дубів в Камернових горах Фрау Гарке перебралась до Тюрінгії. І далі в переказі, без зв'язку з героїнею, розповідається історія про перевізника через Ельбу. Одного разу до нього під'їхали два вершники. Він їх переправив через річку і один з них розрахувався посудиною з розбитим склом, яке наступного ранку перетворилось на золото⁵⁴.

Іншого разу принесла Фрау Гарке в фартуху повно землі, але фартух їй прорвався, земля висипалась і так постала гора Hollenberg при місті Стеллені. На ній лежав великий гранітний блок, який вона хотіла кинути на храм в Гавелберзі⁵⁵.

В інших оповідях йдеться про те, що Фрау Гарке хотіла знищити костел в Гавелберзі, зокрема, і каменем, на якому сиділа / жила⁵⁶. Окрім Камерна та Гавелберга, фігурує в тих легендах і реально існуюча гора Рінов, на яку Фрау Гарке ставала іноді ногою.

Цікаво, що в самому Камерні існував переказ про те, що навколо нього були колись велике озеро, урожайні землі, чудові сади. Тому місто в давнину називали Золотим Камерном (Goldcamern oder gülden Camern). Однак з часом озеро так зміліло і звузилось, що його можна було перейти, поклавши кінський череп. Одного разу якась жебрачка перейшла, поставивши буханець хліба. Те саме зробила і дворянка, після прогульки по околиці⁵⁷. В цих дивних на перший погляд легендах, правдоподібно, збереглися дружки Ольжиного епосу. Це сад, в якому Ольга прогулювалась⁵⁸; переправа через воду (співзвучність німецького der Brot / хліб та слов'янського «брод»); кінський череп нагадує про змію, яка виповзла з кінського черепа та вкусила Олега.

Перейдімо тепер до України. В околиці Пліснеська є давні поселення Гавареччина (назву якого, дуже правдоподібно, принесли сюди гаволяни-переселенці), Каморів (тепер с. Сасів), гора Рипін. За легендою, тут на трьох горах жили три велети. У велета з гори Городисько була донька, яка теж принесла батькові в долоні орача⁵⁹.

В околицях Пліснеська існувала легенда про «Цицату Бабу», в якій при нагоді розтлумачувалось і походження назв двох реально існуючих потоків, Олиці та Голубиці. Отож, чорти на Страшному Куті відбували наради, в яких брала участь і героїня. Одного разу дідьки вирішили знищити розташований неподалік домініканський монастир величезним каменем, на якому вона жила. Тому бабу на ту нараду не пустили; вона почала сваритись, впала у новопосталий потік і поплила. Аби не потонути, перетворилась на олищю (надольну качку), потім стала голубицею. Чорти ж понесли її камінь, щоб зруйнувати ним монастир. Однак проліяв півень і вони змушені були кинути свою нелегку ношу неподалік від обителі⁶⁰.

У цьому припліснеському переказі до невпізнання переплелися фрагменти якоїсь легенди про Ольгу, західнослов'янські перекази про Фрау Гарке / Фрау Голле та українські реалії. До цього напевно спричинилися близькість антропонімів Голле та Ольга до місцевих топонімів: за потоком Олиця і горою Високий Камінь тут є гора Олиця (Голіця). Неподалік від пізнього, бо з початку XVII ст., домініканського монастиря в Підкамені є 13 - метровий вапняковий останець, на якому в XII – першій половині XIII ст. був давній український монастир⁶¹. А незвичне прізвисько героїня перейняла від дуже шанованої серед заоханих половецької баби в сусідньому с. Паньківцях⁶².

На підставі цих пліснеських легенд в Україні витворилися інші, які, в свою чергу, перекочували на етнічно польські землі. Таким є переказ про княжну – охоронницю заоханих у підземеллі скарбів, яка перетворилась на золоту качку. Він зафіксований у волинському Острозі і на всій території Польщі⁶³.

Найбільше архаїчних «пліснеських» рис зберегла коротенька легенда «Про золоту качку з-над Дунайця»⁶⁴. Тут є переслідування невірним героїні та перетворення її у качку; пов'язаний з нею прихований скарб, алюзія до будівництва храму Іллею Муромцем (князем Олегом), за гроші, вийняті з-під великого каменя.

Отож, у польських Татрах над рікою Дунайцем певний володар мав замок та багаті маєтності. Під час вторгнення турків, щоб вберегти їх від розорення, він погодився віддати свою доньку за предводителя нападників. Але коли вона втекла від нього в гори, турок заляв дівчину в золоту качку. Щоб зняти ці чари, потрібно було за видобути з-під скелі гроші збудувати замок, не розтринькавши жодного шеляга. Один горяшин спробував це зробити. Але забувши, розплатився ними в корчмі (яка тоді вся затряслася).

А тепер нагадаймо легенди російської Півночі, Псковщини. В них присутні епічні елементи як німецького, так і українського епосів: храм, величезний камінь / велика гора землі, прорваний від ваги фартух / «платок». Біля с. Беклені колись був продовгуватий гранітний «Ольгін камінь», розмірами 8х3х8 аршинів. Про нього зафіксовані перекази, в яких свята фактично зображалася велетшою.

«Однажды святая Ольга, торопясь в Выбутскую церковь к заутрени, услышала, что уже кончили благовестить, и опасаясь опоздать, бросила на поле большой камень, который несла в рукаве. Облегченная таким образом, она пришла в церковь еще вовремя». За іншим варіантом: «Когда святая Ольга отправилась на войну с поганью, то несла в платке множество больших камней, на полдороге платок прорвался и из него выпал большой камень»⁶⁵.

Була в тих околицях, при єдиному бродові через р.Великую, і «Ольгіна Гара», згадана в 1394 році⁶⁶. Оскільки вона 1480 р. була знищена водою, то перекази про неї не збереглися. Не виключено, що її виникнення пояснювали в народі так само, як гаволяни розповідали про постання своєї Hollenberg.

Однак повернімося до давнього французького епо-

су. Там знаковою фігурою є Ож'є Данець⁶⁷. Про нього в 1969 році в Колленгагені вийшла фундаментальна монографія Кнуда Тожбі⁶⁸, який, однак, так і не зміг встановити реального прототипа героя.

Вперше Ож'є принагідно згаданий у «Пісні про Роланда» (бл.1060). Згодом навіть створюється у 1200–1215 рр. «Лицарська епопея Ож'є Данця» (*La Chevalerie d' Ogier de Danemarque*). В цьому творі реальній історичній особі, франкському вождеві Ауткаріусові, синові данського короля Готфріда (804–810), були приписані факти з життя нашого князя Олега та його епічного двійника Іллі Муромця.

Отож, разом з імператором Карлом Великим Ож'є йде в Константинополь «мірятись силою» з грецьким імператором. Цей сюжет відповідає реальній події – нападів київського князя Ігоря та його співправителя Олега на Царгород 941 року.

Сім років імператор ув'язнював Ож'є, доки під час нападу невірних («сарацинів») не випустив його, щоб той врятував країну. Ілля Муромець теж сидів у тюрмі три роки, куди його запрогорив Володимир. Коли ж до Києва наблизився невірний («татарський») Калинцар, князь звільнив богатира, прохаючи захистити столицю⁶⁹.

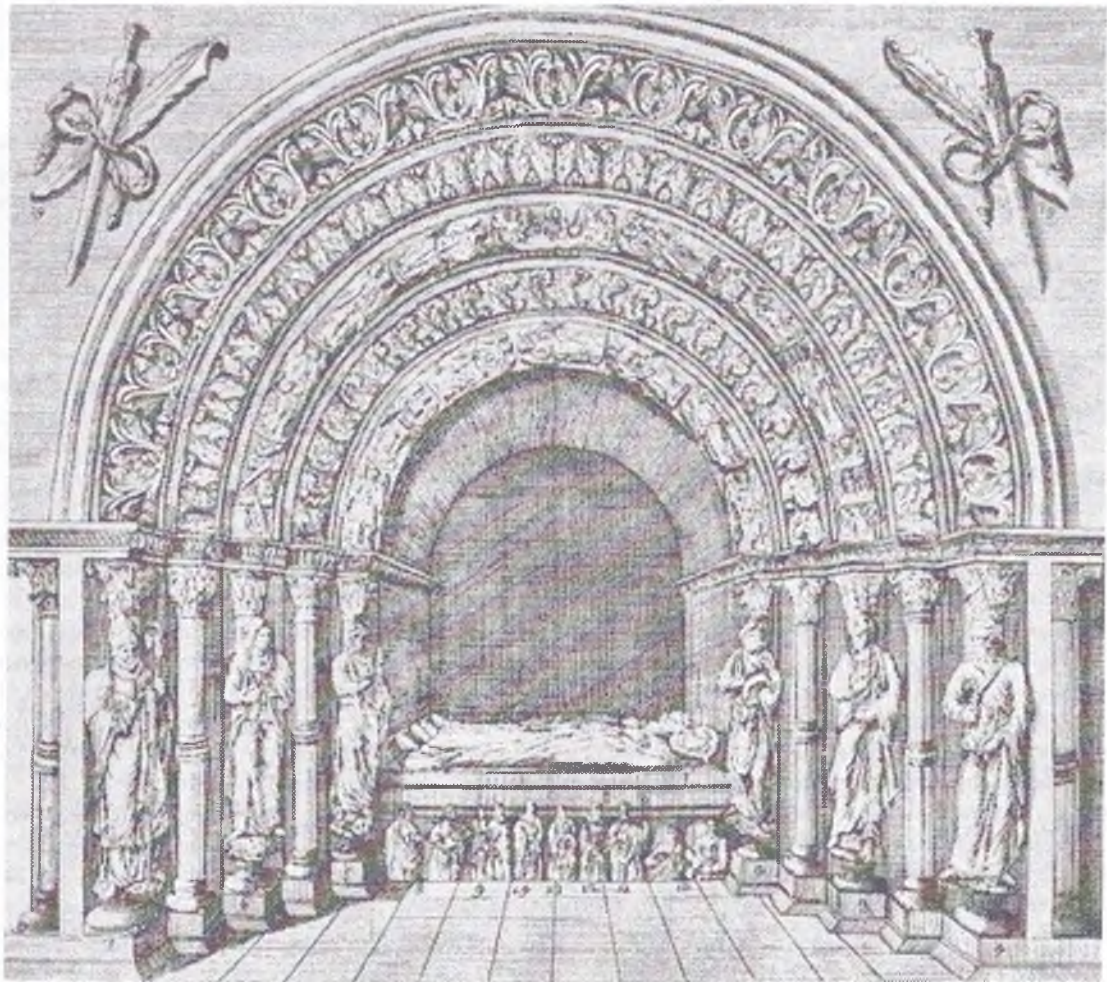
Через те, що батько героя Готфрід Данець зневажив послів імператора, Ож'є став закладником у Карла Великого. Зі скандинавського епосу знаємо про те, що Олегова донька Ольга перебувала закладницею, можливо, в угорців.

На підставі найновіших досліджень можна говорити про вбивство Олегом свого сина Оскольда. Син Ож'є Бодуїн⁷⁰ теж загинув. Правда, за інших обставин, його вбив під час побутової сварки син імператора.

Ож'є збунтувався проти Карла Великого, те саме зробив в биліні Ілля Муромець стосовно свого союзера, князя Володимира Святославовича.

За легендою Сен-Фаронського абатства в м. Мо (Meaux), після розбиття сарацинів, Ож'є разом зі своїм товаришем-зброєносцем Бенедиктом прийняв в цій обителі постриг, де згодом і помер. У монастирському храмі навіть був споруджений 1180 р. надгробок, зі скульптурами Ож'є і Бенедикта на одному саркофазі. Цей факт корелюється із зафіксованою Єріхом Лясотою 1594 р. київською традицією. В каплиці Софійського собору йому показували зруйновану гробницю Іллі Муромця та ще збережений гробівець його товарища⁷¹ (правдоподібно, Соловія Будимировича).

Французькому епічному герою Роланд, розповідаю-

Надгробок Ож'є та Бенедикта в храмі Сен-Фаронському абатства.
(*Mabillon J. Acta sanctorum Ordinis s. Benedicti... – Luteciae Parisiorum. – 1677. --S. 4.*)

чи про велета Ferracutus-a, говорить, що той був таким сильним, що міг ув'язнити Ож'є, тримаючи як вівцю під пахвою⁷². У цьому зв'язку потрібно нагадати биліну про бій Іллі Муромця з великаном Ідолицем⁷³, чи іншу, про Святогора-Самсона-Коливана⁷⁴, який поклав Іллю з конем до себе в кипенно⁷⁵.

Цікавим є запис в переліку абатів кельнської обители св. Мартина. Створений бл. 1200 р., він охоплює період від 756 до 1021 рр. та містить поряд з правдивими і деякі легендарні відомості. Під 778 р. тут говориться, що «зруйнований саксонцями монастир був відновлений князем Данії Ольгером, воїном імператора Карла Великого»⁷⁶.

Натомість за однією биліною Ілля Муромець надибав великий камінь⁷⁷. Виконуючи написане на ньому, богатир вийняв з-під нього гроші і збудував за них церкву в Києві. Після цього пішов в лаврівські печери, де і помер⁷⁸.

У цьому контексті варто нагадати, що у Києві найдавнішою церквою був варязький храм св. Іллі (згаданий в 945 р.)⁷⁹. Олег міг бути його фундатором, зрозуміло, перед тим прийнявши віру Христову⁸⁰. Якщо Гельга/Ольга, відкинувши поганство, прибрала схоже за звучанням ім'я Єлена, то так само міг вчинити і її батько, взявши подібне до його данського антропоніма ім'я Ілля (Helga>Elias>Ilias). За це мало б говорити ім'я його билінного двійника, богатиря Іллі Муромця.

Французький епос про Ож'є, після публікації 1532 р. данського перекладу La Chevalerie d'Ogier de Danemarque, став дуже популярним в Данії. Перелицьованого в Holger Danske епічного героя почали навіть вважати там засновником і захисником держави.

Однак в самій Данії існували свої дуже давні оригінальні перекази про нашого правителя. В «Діяннях данів» Сакса Граматика (поч. XIII ст.)⁸¹ міститься легенда про заснування Роскільда, столиці Данського королівства. Нібито її іменували на честь конунга Ро та розташованого поблизу «Росвого джерела»⁸². І начебто брат цього правителя Гельго (Helgo) розбив короля Склавії Скалька (regem Sclaviae Scalcum) і заволонув його країною⁸³. У двох останніх обґрунтовано вбачають історичних діячів Олега та Оскольда⁸⁴.

Ідентифікація епічного героя / нашого правителя як данця може мати два пояснення. Перше – походив з Данії, де легендарні правителі часто називались Гельгі, Гельга⁸⁵. Друге – його прізвисько означало варяга/ нормана.

У написаній бл. 953 р. на підставі латинських джерел єврейській «Книзі Іосішон» стверджувалось, що «слов'яни виводять свій рід від синів данів, які живуть в затоках моря Океана, в країні Данамарк»⁸⁶. Не виключено, що така традиція виникла на підставі відомого авторам факту панування данця Олега в Русі.

Титмар Мерзебурзький (†1018) у своїй хроніці розрізняв данів і норманів, та вважав перших частиною цих «північних людей». Розповідаючи про події в нашій державі 1018 р., він говорить про велику кількість у Києві «метких данів»⁸⁷.

Натомість у 1075 р. Адам Бременський пояснював все навпаки. Що «норманів / «північних людей» франк-

ські історики називають данами, як і всіх інших, що живуть за ними»⁸⁸ (тобто інших скандинавів).

Я є прихильником першого припущення, тобто, що Олег походив з Данії. Адже саме цей народ був безпосереднім сусідом полабських слов'ян. А ті в свою чергу межували з великоморавськими землями. Частина з них, зокрема і переселенці до Пліснеська плісняни, один час навіть входили до складу цієї держави. Саме звідти, а не через північ Русі, легше було потрапити на наше Підкарпаття та запанувати тут після підкорення угорцями на початку X ст. Великої Моравії.

Титмар наводить і інші дуже важливі для нас відомості: «Край той (Данія-І.М.) отримав свою назву від двох сузирь, Великої та Малої Ведмедиці, які, за твердженням астрологів, оточує і ділить якась змія»⁸⁹. І далі у своїй розповіді він назвав синів данського конунга Свена «гадочим поріддям»⁹⁰. Тобто в давні часи данців сприймали як нащадків міфічного змія. А це пояснює чому билінний Вольга (епічний двійник Олега) вважається сином змія, чому літописно-легендарний Олег помирає від змії, чому «праматір князів руських» Ольга у протизміїних заговорах фігурує як цариця зміїв, чому її нащадки-князі у «Слові о полку Ігоревім» символічно прирівнюються до зміїв⁹¹.

Останнім часом вдалось знайти нові аргументи на користь гіпотези про Пліснеськ як батьківщину княгині Ольги, «праматері князів руських». Виявлені вони у пам'ятках, пов'язаних зі «Словом о полку Ігоревім» та наявним у ньому княжим культом Роду і Землі⁹².

Правдоподібно, один з фрагментів пророцтва Ісаї з руського Паримійника став підставою для створення пророчого сна київського князя Святослава, ніби-то баченого ним у Києві, у розташованому на одному з пагорбів палаці. Наведу текст сну за публікацією 1800 р., із редакцією В. Перетца речення, де згаданий Пліснеськ:

«Святъславъ мутенъ сонъ видѣ в Кіевѣ на горахъ си ночь съ вечера одѣвахъте мя, рече, чръною паполомою, на кровати тисовѣ. Чръпахуть ми синее вино съ трудомъ смѣшено; сыпахутьми тьцими тулы поганыхъ тльковинъ великый женчюгъ на лоно, и нѣгують мя; уже дьскы безъ кнѣса вмоемъ теремѣ златовръсьмѣ. Всю ноць съ вечера босуви врани възграяху у Пліснеска на болони, бѣша дебръски сани и несоша ꙗкъ къ синему морю. И ркоша бояре Князю: уже Княже туга умь полонила; се бо два сокола слѣтѣста съ отня стола злата, поискати града Тьмуроканя, а любо испити шеломомъ Дону. Уже соколома крильця припѣшали поганыхъ саблями, а самаю опустоша въ путины железны. Темно бо бѣ въ г день: два солнца помѣркоста, оба багряная стлѣпа погасоста, и съ нимъ молодая мѣсяца, Олегъ и Святъславъ тьмою ся поволокоста...»⁹³.

Отож, у згаданій редакції Паримійника (за списком 1271 р.) у відповідності з антиязичницькими тенденціями того часу біблійні поганські божества Гад та Меня були замінені руськими Родом і Рожаницями:

«... вы же оставльши ма и забывающе гороу стоую мою і готовающии трапезоу роду и рожаницамъ наплънающе бѣсомъ черпала азъ предамъ вы на оружыє и вси заколеннемъ падете»⁹⁴.

Окрім повтореного з пророцтва Ісаї в «Слові...» образу гори – місця осідку святого та князя – тут бачимо дослівні словесні кальки («гороу» – «на горах», «чърпала» – «чръпахуть»), звукові паралелі відмінних слів («наплъняюще» – «паполомоу»), смислові запозичення («саблями» – «оружье»).

Автор «Слова...» взяв багато деталей для цього сну також із церковнослов'янського перекладу латиномовної «Легенди мантунського єпископа Гумпольта про святого Вячеслава Чеського» (XI ст.). В ній присутній схожий сон св. Вацлава. Володар також бачив себе на одрі, в оточенні бояр-дружини; фігурує завалений будинок (пресвітера Павла); чеського правителя також охопила «туга»; тут згадані «сонця», «погани». І у цьому творі задекларований князівський культ Роду. Святий згадує свою матір Драгомиру, яка вбила бабу Людмилу, і продовж 921–935 рр. була фактичною правителькою Чехії. «Веде бо родителница моа, яко родом, тако и деянием осквернением дел погана и недостойна именовати с другими съветники своими злыми, Бога неведущими любящися, мысли о свекрови своєї пагубе»⁹⁵.

Не випадковим є використання тексту «Легенди...» в «Слові...» при згадці про Пліснеськ, батьківщину княгині Ольги. Адже дідом св. Вацлава був Борживой I, засновник династії Пржемыслів у Чеській державі, який за новгородською традицією доводився нашої святій роліччю⁹⁶.

Ще один аргумент на користь пліснеського походження Ольги є у «Літописці Переяславля Суздальського». Дослідники вже давно звернули увагу на пророчий сон князя Мала, який ніде більше не зустрічається у східнослов'янській словесності:

«Князю же веселіе творящу къ браку и сонъ часто зряше Маль князь: се бо пришед Олга дааше ему пръты многопъчны червены вси жемчюгомъ иссаждены и одъяла чръны сь зелеными узоры и лоды, в нихъ же несенымъ быти, смольнъ»⁹⁷. Літописець підсвідомо запозичив образ пророчого сна деревлянського князя Мала, вбитого Ольгою, з пророчого сна київського князя Святослава, де згадувалася батьківщина київської правительки.

Створюється враження, що у первісному варіанті «Слова...» прямо говорилося про народження святої у Пліснеську. І що вже пізніше, під впливом офіційно-церковної історіографії такі відомості були вилучені, залишилися лише непрямі натяки.

Подальше вивчення фольклору та давньої літератури Європи дозволять атрибутувати ще не один варіант/переробку нашого епосу про княгиню Ольгу та її родину. Підставою цих досліджень можуть бути вже згадувана праця Кнуда Тожбі про Ож'є Данця та класичний каталог фольклорних сюжетів Антті Арне та Стіна Томссона⁹⁸. Досить сказати, що створений за їхньою системою покажчик сюжетів східнослов'янських казок⁹⁹ дозволив виявити багато паралелей до пліснеських легенд про княгиню Ольгу¹⁰⁰.

На жаль, деякі українські дослідники не в силі сприйняти чи фахово заперечити висновки найновіших досліджень історії Пліснеська. Так, Михайло Филипчук, який вже двадцять років розкопує Пліснеське городи-

ще, не зміг «запримітити» західнослов'янську кераміку первинного шару дитинця (ще 70 років тому виявлену та атрибутовану Я. Пастернаком), «не побачив» у великій площі поселення та значній кількості його валів будівельну традицію західнослов'янського племені вільців і т. п. Спримігся лише до виголошення такої тиради: «Саме останнім часом в науковій та науково-популярній літературі з'явилися публікації, які, на нашу думку, не витримують жодної критики, а окремі з них є звичайною вигадкою чи виданням бажаного за дійсне. Як правило, такі статті не спираються на добре сформовані археологічні джерела. В них відсутній критичний аналіз уже відомих публікацій, що з'явилися в наукових виданнях. А тому, їхні так звані «сенсаційні висновки» про хронологію та періодизацію Пліснеська, його структуру, динаміку заселення в той чи інший час і т. д. і т. п. не варті уваги [7. С. 23–26; 8. С. 60; 16. С. 61–63; 17. С. 25; та ін.]. (Филипчук М. В. Структура Пліснеського археологічного комплексу в слов'янській та давньоруській час // Вісник Інституту археології Львівського університету. – Львів, 2009. – Вип. 4. – С. 4)

Рівень науковості археолога засвідчують навіть помилки у всіх посиланнях до цього фрагменту тексту.

7. Діденко Є. Ремесла давнього Пліснеська // Матеріали конференції «Ольжині читання». – Пліснеськ, 2005. – С. 23–26. *Має бути*: Конференція «Ольжині читання». – Пліснеськ, 10 жовтня 2005 року. – Львів, 2006

8. Діденко Є. З історії археологічних досліджень Пліснеська // Матеріали конференції «Ольжині читання». – Пліснеськ; Львів, 2007. – С. 59–62. *Має бути*: Другі «Ольжині читання». – Пліснеськ-Львів, 14–15 червня 2007 року. – Львів, 2007

16. Мицько І. Родовід княгині Ольги за європейським епосом // Матеріали конференції «Ольжині читання». – Пліснеськ; Львів, 2007. – С. 18–34. *Має бути*: Другі «Ольжині читання». – Пліснеськ-Львів, 14–15 червня 2007 року. – Львів, 2007

17. Михайлина Л. П., Тимопук Б. А. Славянские памятники бассейна Верхнего Прута VIII – X вв. // Славяне на Днестре и Дунае. – К., 1983. – С. 217–218. *Ця стаття не розташована на с. 25.*

¹ Полное собрание русских летописей. Ипатьевская летопись. – С.-Петербург, 1908. – Т. 2. – Ствп. 140.

² Збереглися дві фрески, із зображенням урочищеного прийняття Ольги в Константинополі та її огляд, в імператорській ложі, змагань на царгородському іподромі (Карпов А. Княгиня Ольга. – Москва, 2009. – С. 189–191). Припущення Леонтія Войтовича про канонізацію Ольги Ярославом Мудрим (Войтович Л. Князя доба на Русі: портрети еліти. – Біла Церква, 2006. – С. 268) не підтверджується джерелами. Правдоподібно, відбулось це пізніше, з ініціативи Мстислава-Гарольда (†1132) та його нападків (див.: Мицько І. Родовід княгині Ольги за європейським епосом // Другі «Ольжині читання». Пліснеськ – Львів, 14–15 червня 2007 року. – Львів, 2007. – С. 27–28).

³ Дуба Ю. Християнське сакральне будівництво України часів княгині Ольги // Конференція «Ольжині читання». Пліснеськ, 10 жовтня 2005 року. – [Львів, 2006]. – С. 49. Можливо, на той час в епісі ім'я Гельгі

трансформувалось в Іллю (Іллю Муромця).

⁴ Toussaind Du Plessis. Histoire de l'église de Meaux. – Paris, 1731. – Т.1. – Р.107-108; Луняк Є. Анна Руська – королева Франції в світлі історичних джерел. – Київ, Ніжин, 2010. – С.30-31, 36-37, 79, 89, 92.

⁵ Toussaind Du Plessis. Histoire. – Р.73-77, 117, 109-110, 584, 607, 700-704. Не виключено, що його ім'я Герберт ле Дюк (XII ст.) запозичив для героя своєї поеми «Фульк з Кандії» (Foulque de Candie). В ній збереглися релікти «Ольжиного» епосу.

⁶ Войтович Л. Княжа доба. – С.318-320. В сагах донька Ярослава Мудрого іменується Еллісів, тобто Єлизавета (Древняя Русь в свете зарубежных источников. Хрестоматия. – Т.4. – Западноевропейские источники / Составление, перевод и комментарии А.В.Назаренко. – Москва, 2010. – С.136). Цей антропонім має звукову близькість до імені Гельга. На можливість поширення «Ольжиного» епосу сестрами Анни звернув мою увагу у приватній розмові Юрій Діба.

⁷ Войтович Л. Княжа доба. – С.320. Саме Свен II згодом розповідатиме Адаму Бременському про свого славного предка, правителя Гельга.

⁸ Джаксон Т. Древняя Русь в свете зарубежных источников. Хрестоматия. – Т.5. – Древнескандинавские источники. – Москва, 2009. – С.155.

⁹ Войтович Л. Княжа доба. – С.311-312.

¹⁰ Мицько І. Плісеськ – батьківщина княгині Ольги // Конференція «Ольжині читання». Плісеськ. 10 жовтня 2005 року. – [Львів, 2006]. – С.67-68.

¹¹ Новаковић О. Леђан град и Пољаци у српској народној поезији // Летопис Матице српске. – 1879. – Кн. 120. – С. 159-174.

¹² Азбелев С. Н. Историзм былин и специфика фольклора. – Ленинград, 1982. – С. 230-241.

¹³ Мицько І. Родовід. – С.24.

¹⁴ В різних варіантах колядки згадуються ще Чернів, Переяслав, Галич, Рим.

¹⁵ У Львові такий топонім згаданий у 1578 р.: In suburbio Cracoviensi versus Blonie sub Mogila (Zaki A. Lwów // Słownik Starożytności Słowiańskich. – Wrocław, Warszawa, Kraków, 1967. – S.107).

¹⁶ Грушевський М. Історія української літератури. – Київ, 1993. – Т.1. – С.257-258. В європейському епосі віддавна символічне «здобуття міста» отожднювалось зі «здобуттям молодой» (Горюнов С. Незнакомая Древняя Русь или Как изучать язык былин. – Москва, 2010. – С.65-66). Прив'язана до батьківщини княгині Ольги і, зокрема, до її мілітарного вигляду (вражаюча семінальна лінія оборони, чисельні кургани, які трактувались в народі як могили оборонців городу), така традиція стала підґрунтям для виникнення нового варіанту сюжету, зафіксованого у переказах Плісеська. Вже звідси він розповсюдився по всій Україні.

¹⁷ Мицько І. Свята Ольга в епосі України // Треті «Ольжині читання». – Плісеськ. 31 травня 2008 року. – Львів, 2009. – С.32-42; Бокало І. Давня топоніка прильвівського Кам'янополя // Четверті «Ольжині читання». Плісеськ. 16 травня 2009 року. – Львів, 2010. – С.38-39.

¹⁸ Akta grodzkie i ziemskie. – Lwów, 1883. – Т.9. – С.159.

¹⁹ Діба Ю., Петрик В. Планувальна структура «долокаційного» Львова // Семінарій «Княжі часи». – Львів, 2002. – С.41.

²⁰ Крип'якевич І. Слідами княжого Львова // Стара Україна. – Львів, 1924. – №12. – С.184.

²¹ Мицько І. Родовід. – С.18-24. Таку гіпотезу підтверджує і записана В. Караджічем в Косово-Метохії

пісня «Змії-наречений». В ній йдеться про одруження змія, сина короля Будима-града (Пісні южных славян / Библиотека всемирной литературы. – Серия I. – Москва, 1976. – С.79-85, 432). Як відомо, епічний двійник Гельгі – Вольга Весславич – ніби-то був народжений від змія.

Правдоподібно, як посаг за доньку київського князя Будимира Олег отримав город Плісеськ, найбільше у X ст. поселення слов'ян, важливий пункт на трансконтинентальному тракті Схід – Київ – Краків – Прага. Це видно з билінного сюжету про надання Вользі київським князем Володимиром трьох міст, в яких торгували сілля (Былины. В двух томах. – Москва, 1958. – Т.1. – С.318-320). Кількість цих поселень відповідає кількості підпорядкованих Олегові племен – тиверці, дуліби, хорвати. На території останнього протягом тисядоліть виварувалась сілля.

²² Мицько І. Плісеський сюжет «Слова о полку Ігореві» // Четверті «Ольжині читання». Плісеськ. 16 травня 2009 року. – Львів, 2010. – С.30.

²³ Мицько І. Плісеськ. – С.69-72, 74; Цікаві варіанти плісеських легенд виявив 1831 р. Володимир Даль на Східному Поділлі (Даль В.И. Полное собрание сочинений. – С-Петербург, Москва, 1898. – Т.7. – С.2-6).

²⁴ Висловлюю подяку Ірині Качур, яка віднайшла для мене в інтернеті цей твір і згадки про нього; переклала окремі його фрагменти.

²⁵ Le Duc, de Dammartin H. Le Roman de Foulque de Candie. – Reims, 1860. – Р.104.

²⁶ Мицько І. Родовід. – С.18-19.

²⁷ Вессен Э. Скандинавские языки. – Москва, 2007. – С.44.

²⁸ Ярко Б.И. Илья, Илиас, Хильтебрант // Известия Отделения русского языка и словесности. 1917. – С.-Петербург, 1918. – Т.22. – Кн.2. – С.326.

²⁹ Мицько І. Родовід. – С.21. Згідно на все це, видається не таким вже й малоімовірним припущення, що в дванадцятій оповіді циклу про Гійома Оранського згадана битва при замку в Олеську (Aleschans), маєності князя Олега.

³⁰ Adam von Bremen. Hamburgische Kirchengeschichte / Heras. von B. Schmeidler. – Hannover, Leipzig, 1917. – S.48.

³¹ Прицак О. Походження Русі // Хроніка 2000. – Київ, 1994. – №1/2. – С.19.

³² Paprocki D. Zrčadlo slawneho margrabstwy Morawskiego. – Olomutii, 1593. – Ark.LXXXIX a-LXXXIX b; Pesyna s Cechorodu T.J. Prodomus Moravogracicus. – Lytomysl, 1663. – S. [B.]; Ejusdem Mars Moravicus. – Prage, 1677. – P.230-234; Stredovsky J.G. Sacra Moravice Historia. – Solisbaci, 1710. – P.395, 501-504, 511-517, 520, 523, 535-536; Флоровский А.В. Русское летописание и Я.А.Коменский // Летописи и хроники. 1973. – Москва, 1974. – С.314-316.

³³ Останньо Кость Бондаренко у популярній формі виклав свою гіпотезу про тотожність згаданої в арабських джерелах Славії із землями на захід від Києва, включно з Закарпаттям (Бондаренко К. Легенда о княгине Ольге // Профиль. – Киев, 2008-№9 // http://profil.ua.com/index.phtml?action=view&art_id=327), тобто в основному земель колишньої Великоморавської держави. Чи не може така популярність частки –слав у іменах дітей Володимира від чехинь свідчити на користь цього припущення?

³⁴ Новосельцев А.П. Восточные источники о восточных славянах и Руси VI – IX вв. // Древнейшее государство Восточной Европы. 1998. – Москва, 2000. – С.305.

³⁵ Thomas Fr. Die nahe Anverwandschaft des Herzogs

Carl Leopold mit Fürstin Catharina von Russland. – Güstrow, 1716. – S.21-24.

³⁶ Меркулов В.И. Откуда родом варяжские гости? (генеалогическая реконструкция по немецким источникам). – Москва, 2005. – С.116-119; *Його же*. Гюстровская ода и мекленбургская генеалогическая традиция // <http://www/hrono.ru/statii/2004/merk0904.html>

³⁷ Labuda G. Billung // Słownik Starożytności Słowiańskich. – Wrocław, Warszawa, Kraków, 1961. – Т.1. – С.117.

³⁸ На жаль, публікатор перекладу оди та коментарів до неї В. Меркулов не навів оригінальний текст, і, неказав, як звучить німецькою ім'я княжни та назва Пскова.

³⁹ Матюшина И.Г. О жанровой эволюции рыцарской саги // Древнейшие государства Восточной Европы. 1999. Восточная и Северная Европа в средневековье. – Москва, 2001. – С.341.

⁴⁰ Там само. – С.327-328.

⁴¹ Там само. – С.329-330. У середньовічному французькому ле «Доун» у багатодітній родині Единбург і Дсуна родиться син, з яким він згодом бився на поєдинку. Герой пояснив синові, що «покинув його матір через її погордливість і незлагодливий характер» (Там само. – С.355).

⁴² Халанский М. Южнославянские сказания о Кралевице Марко в связи с произведениями русского былевого эпоса // Русский филологический вестник. – Варшава. – 1895. – Т.23. – С.669-670; Там само. – 1895. – Т.25. – С.673.

⁴³ Мицько І. Родовід. – С.19.

⁴⁴ Adam von Bremen. Hamburgische Kirchengeschichte. – S.157, 242, 244, 246-247.

⁴⁵ Матюшина И. О жанровой эволюции. – С.338-357.

⁴⁶ Герой відібрав від двох братів свій спадок – Саксонію і Францію. У скрутних ситуаціях йому допомагав посланець Еліни, Персіак, принц Малої Індії (Матюшина И. О жанровой эволюции. – С.331-332). В цьому можна вбачати трансформовану відомість про те, що князь Олег/ билінний Вольга пішов завойовувати «Індію багату». Індією в середньовічній Європі називали територію Перської держави.

⁴⁷ Матюшина И. О жанровой эволюции. – С.326.

⁴⁸ Поряд з ним в південнонімецькій поемі ломбардського циклу «Ортніт» (записана в I пол. XIII ст.) та північнонімецькій «Тідріказі» (створеній бл. 1250 р.) виступає його родич Ілля з Русі, тобто князь Олег: На жаль, не мав можливості ознайомитись з роботою: *Вельсовский А.Н.* Былины о Волхе Всеславиче и поэмы об Ортните // Русский фольклор. – Москва, 1993. – Т.27.

⁴⁹ Grimm J. Deutsche Mythologie. – Göttingen, 1844. – Т.1. – С.246-248; Т.2. – С.903-914, 920.

⁵⁰ Так вона названа в «Каталозі магії» Рудольфа (XIII ст.) (*Szyjewski A.* Religia słowian. – Kraków, 2003. – С.134). Правдоподібно, ця поганська богиня має давнє, ще прагерманське, походження, бо в Галичині зафіксовано чимало топонімів «Говда», в місцях поселень першої половини першого тисячоліття.

⁵¹ Драгоманов М. Шолоудивий Буняка в українських народних оповіданнях // Драгоманов М. Розвідки. – Львів, 1897. – Т.2. – С.115.

⁵² Мицько І. Пліснеськ. – С.71.

⁵³ Kuhn A., Schwartz W. Norddeutsche Sagen, Märchen und Gåbrauche. – Leipzig, 1848. – С.109-110.

⁵⁴ Ibidem. – С.111-112. У цьому зв'язку необхідно нагадати легенду про Ольгу-перевізницю, та про те, що в бургундській поемі про Валтаріуса (IX ст.?), яка має багато спільного з Ольжиним епосом, також існує сюжет з перевізником. Втікачи від Атіли, герой та героїня

переправляються разом з конями у човні через Райн, заплативши перевізникові гривню золота (*Labuda G.* Zródła, sagi i legendy do najdawniejszych dziejów Polski. – Warszawa, 1961. – С.252, 261, 262, 268).

⁵⁵ Ibidem. – С.110

⁵⁶ Ibidem. – С.110, 112-113, 114.

⁵⁷ Ibidem. – С.109.

⁵⁸ Мицько І. Пліснеський сюжет «Слова о полку Ігореві» // Четверті «Ольжині читання». Пліснеськ. 16 травня 2009 року. – Львів, 2010. – С.28-29.

⁵⁹ Третяк І. [Голос у дискусії] // Конференція «Ольжині читання». Пліснеськ. 10 жовтня 2005 року. – [Львів, 2006]. – С.75-76.

⁶⁰ Sneider A. Encyklopedia do krajoznawstwa Galicyi. – Lwów, 1873. – Z.8. – С.51-52, 17-19.

⁶¹ Рожко М. Про деякі оборонні Преображенські монастирі XIII ст. в Галичині // Давні обителі України. Архітектура. Тематичний збірник Святолоцького жіночого монастиря Студійського Уставу. Вип. 13. – [Львів, 2001]. – С.13-14.

⁶² Забашта Р. Кам'яна баба з Паньківців-Гідкаменя. До питання скульптурної спадщини тюрків в Галичині // Другі «Ольжині читання» Пліснеськ – Львів. 14-15 червня 2007 року. – Львів, 2007. – С.63-68.

⁶³ Бендюк М. Коментарі до острозьких легенд // Острозький краєзнавчий збірник. – Острог, 2010. – С.257; Державний історико-культурний заповідник м.Острога. – КН 15907. – С.19-20; Słownik folkloru polskiego / Pod red. Juliana Krzyżanowskiego. – Warszawa, 1965. – С.472-473; Krzyżanowski J. Polska bajka ludowa w układzie systematycznym. – Warszawa, Wrocław, Kraków, 1962. – Т.1. – С.130-131, 145-146.

⁶⁴ <http://www.nsnr.rik.net.pl/legendy1.html>

⁶⁵ Богусовский Н. Заметка о селе Выбутах (Лыбутах), родине святой великой княгини Ольги российской // Второй археологический съезд. – Труды. – Киев, 1872. – Т.2. – С.142.

⁶⁶ Александров А.А. Ольгинская топонимика, выбутские сопки и руссы в Псковской земле // Памятники средневековой культуры, открытия и версии. – С.-Петербург, 1994. – С.24.

⁶⁷ Дані про автора та його книжку взяті з вікіпідійної статті «Ожье Датчанин» (<http://ru.wikipedia.org>) та роботи Togeby K. Ogier le Danois // Revue Romane. – В.І (1966). – 1-2 // <http://tidsskift.dk>.

⁶⁸ Knud Togeby. Ogier le Danois dans les littératures européennes. – Copenhagen, Munksgaard, 1969.

⁶⁹ Грушевський М. Історія української літератури. – Київ, 1994. – Т.4. – Кн.1. – С.117. Мотив заточення героя на довгі роки у тюрму/підземелля, його визволення під час ворожого нападу є у французькій поемі «Рено де Монтобан» та в її італійській переробці «Рінальдо да Монтальбано» (Жирмунський В.М. Эпическое творчество славянских народов и проблемы сравнительного изучения эпоса // Международный съезд славистов. – Москва, 1958 <http://www.ruthenia.ru/zhirmunsky1.htm>. – С.9). Монтобан /Монтальбано – дослівно значить Біла Гора. Чи це не Біла Гора біля Муромець? Адже герой, як і його епічні двійники Ілля Муромець, Гільйом Оранський, Ож'є Данець, Вольфендітріх, Вальтер Аквітанський, закінчив своє життя в монастирі (Там само. – С.10).

⁷⁰ Не виключено, що його ім'я Vaudouin постало через трансформацію імені Будимира, тестя Олега.

⁷¹ Лясота Еріх зі Стеблева / Переклад з німецької Галини та Івана Сварників // Жовтень. – Львів, 1984. – Ч.10. – С.100. За «Орвар-Одсагою» (XIII ст.) Олд, прототипом якого був князь Олег, перед смертю наказав

викувати з каменю гробницю. На ній була вирізьблена рунами пісня, в якій він розповідав історію свого життя (*Пічелов Е.В.* Генеалогія древнерусских князей. IX – начало XI в. – Москва, 2001. – С.114). В самій Софії, за словами того ж Еріха Лясоти, стояв на підлозі саркофаг: Як тепер знаємо, в ньому були поховані Ярослав Мудрий та його дружина (Карпов А. Ярослав Мудрый. – Москва, 2001. – С. 455).

⁷² Це є перероблений варіант однієї з пригод Одисея, коли він під животом вівці вибирався з печери велета-циклопа.

⁷³ *Грушевський М.* Історія. – С.117-119.

⁷⁴ Існує легенда, записана В. Антоновичем, про перемогу кожум'яки Самсона Кириловича над козаком Солудивим Буняком (В.А. Подольская легенда о Буняке // Киевская старина. – 1892. – Т.37. – С.444-445).

⁷⁵ *Грушевський М.* Історія. – С.195-201.

⁷⁶ «Monasterium a Saxonibus est destructum, et denuo restauratum per Olgerum Danie ducum, adiurante Karolo magno imperatore» (Chronicon sancti Martini Coloniensis // Monumenta Germaniae Historica. – Т.2. – Scriptorum. – Т.2. – Hannoverae, 1829. – P.214).

⁷⁷ Чи це не може бути алюзією до згаданого факту з легенди про Олда/Олега, коли він на своєму кам'яному саркофазі наказав викарбувати свій життєпис.

⁷⁸ *Грушевський М.* Історія. – С.113.

⁷⁹ *Діба Ю.* Християнське сакральне будівництво України часів княгині Ольги // Конференція «Ольжині читання». Пліснеськ. 10 жовтня 2005 року. – Львів. 2006. – С.49.

⁸⁰ Варяги іноді з меркантильних чи політичних міркувань хрестились навіть по декілька разів (*Мердох Ю.* [Голос у дискусії] // Другі «Ольжині читання». Пліснеськ – Львів. 14 – 15 червня 2007 року. – Львів, 2007. – С.28).

⁸¹ Його дід та батько служили у війську данського короля Вольдемара I Великого (†1182), правнука нашого Володимира Мономаха. Як вважають деякі дослідники, автор був священиком у м. Роскільді, назва якого не могла не сприяти виникненню алюзій до назви Русь.

⁸² Чи не паралель до заснування перевізником через Дніпро Києм міста Кисва? Напрошується і інша паралель – перевізниця Ольга.

⁸³ *Акентьев К.К.* Древнейшие свидетельства появления Русь на византийской исторической сцене// <http://byzantinistika.org.ru>. – С.37.

⁸⁴ Там само. Роскільд виник не раніше початку II тисячоліття. Підтвердження факту смерті саме Оскольда надає достовірності тлумачення Юрієм Дибом (висловлене в приватній розмові) імені вбитого Іллією Муромцем сина. В деяких білінах він фігурує як Сокольник, ім'я, яке, правдоподібно, виникло внаслідок звукової трансформації слова Оскольд. В інших білінах син Іллі називається царевичем Петром Золотичашком. Ймовірно сюди мігрувало ім'я героя переказаної наприкінці XVII ст. в Росії за німецько-польським посередництвом популярного французького роману «Pierre de Provence et la bella Magutlope». Тут він отримав назву «Історія о храбром рыцаре Петре Златых Ключей и о прекрасной королеве неаполитанской Магилене». В цьому переказі батько героя іменується Волгванг (*Адрианова-Перетц В.П.* Любовно-авантюрные повести // История русской литературы. – Москва, Ленинград, 1964. – Т.2. – Вып.2. – С.377), майже так, як у арабів Олег – Ольванг. Не виключено, що у німецькому чи польському переказі воно замінило первісне Alvaro d'Albaru на

Wolfgang. Див. Мыцько И. Датское происхождение князя Олега // <http://conference.dansk.ru/content/view/28/39>

⁸⁵ *Мельникова Е.А.* Ольг/Олег Великий. К истории имени и прозвища первого русского князя// Ad fontem. У источника. Сборник статей в честь С.М.Каштанова. – Москва, 2005 // Ulfdalir.ru

⁸⁶ *Акентьев К.* Древнейшие свидетельства. – С.36.

⁸⁷ *Thietmari Merseburgensis episcopi Chronicon* // Monumenta Germaniae Historica/ Scriptorum Rerum Germanicarum. Nova Series. – Berolini, 1935. – Т.9. – P.530.

⁸⁸ «Nam Dani et ceteri qui trans Daniam sunt populi ab historicis Francorum omnes Nordmanni vocantur» (*Adam von Bremen.* Hamburgische Kirchengeschichte. – S.19, 241).

⁸⁹ *Thietmari Merseburgensis episcopi Chronicon.* – P.445.

⁹⁰ «De geminis viperarum» (Ibidem. – P.446).

⁹¹ *Мицько І.* Пліснеський сюжет. – С.26-28.

⁹² *Лихачев Д.С.* «Слово о полку Игореве» и культура его времени. – Ленинград, 1978. – С.27, 28, 56, 94, 120, 121; Див. також: Комарович В.Л. Культ Рода и Земли в князей среде XII – XIII вв. // Труды Отделения древнерусской литературы. – Москва, Ленинград, 1960. – Т.16. – С.84-104.

⁹³ *Ирофчская пѣснь о походѣ на половцов... Игоря Святославича...* – Москва, 1800. – С.23-24; Перетц В. Слово о полку Игоревім. Пам'ятник феодальної України-Руси XII віку. Вступ. Текст. Коментар. / Українська академія наук. Збірник історико-філологічного відділу. – Київ, 1926. – N33. – С.111, 251-254.

⁹⁴ *Лавровський П.А.* Описание семи рукописей Императорской санктпетербургской публичной библиотеки // Чтения Общества истории и древностей российских. – Москва, 1858. – Кн.4. – С.22.

⁹⁵ *Лихачев Д.* «Слово о полку Игореве». – С.232-233.

⁹⁶ *Вилинбахов В.Б.* Несколько замечаний о легендах Великого Новгорода // Вестник Ленинградского университета. – 1953. – N14. – С.31-36. Цим, правдоподібно, можна пояснити розповсюдження культу чеських «латинських» святих Людмили та Вацлава у Київській державі.

⁹⁷ *Лихачев Д.* «Слово о полку Игореве». – С.230. Що літописець мав перед собою «Слово», свідчать його слова «одъяла чръны съ зелеными узорь». Цей образ запозичений з характеристики князя: «Бориса же Вячеславлича слава на судъ приведе, и на канину зелену наполому постла, за обиду Олгову храбра и млада князя (Там само. – С.15-16).

⁹⁸ The types of the folktale. A classification and bibliography. *Antti Aarne's* "Verzeichnis der Märchentypen" translated and enlarged by *Stith Thompson*. Second revision. – Helsinki, 1964.

⁹⁹ Сравнительный указатель сюжетов. Восточнославянская сказка / Составители: Л.Г.Бараг, И.П.Березовский, К.П.Кабанников, Н.В.Новиков. – Ленинград, 1979.

¹⁰⁰ Зокрема, паралель до сюжету про Шелудивого Буняка тут зафіксовано під номером 621A*(Там само. – С.168). Розповідається про «мясо блохи: из него готовят кушанье; кто угадает, из чего оно сделано, получает руку княжеской дочки; отгадку подслушивает уж; княжна спасается от него с помощью бросания чудесных предметов» (з посланням на роботу: *Митропольская Н.К.* Исследования и публикации. – Вильнюс, 1975. – С.44).